

Отримано: 15 березня 2022 р.

Прорецензовано: 21 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 23 березня 2022 р.

e-mail: derbasv@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-274-278

Дерба С. М., Любчевська-Сокур В. О. Мовленнєвий етикет у професійному розвитку іноземних студентів (реактивної культурної групи). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 274–278.

УДК: 811.161.2:808.5

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2906-0344>

Дерба Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української та російської мов як іноземних
Любчевська-Сокур Вікторія Олександрівна,
асистент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ (РЕАКТИВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ГРУПИ)

У статті автори розглядають основи викладання українського мовленнєвого етикету іноземним студентам. Використано класифікацію Р. Льюїса, зокрема йдеться про вивчення української мови представникам реактивної культурної групи. Автори аналізують відмінності вживання етикетних формул українцями та студентами з інших країн світу. Проаналізовано вивчення українського етикетних формул студентами зі східних країн на практичних заняттях з української мови як іноземної за допомогою навчального посібника, підготовленого викладачами кафедри української та російської мов як іноземних Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Обґрунтовано тематичну класифікацію етикетних формул у навчальному посібнику з української мови для студентів-іноземців, описано фактори та контексти відповідно до яких іноземні студенти мають навчитись використовувати українські формули етикету. Наведено завдання, за допомогою яких іноземні студенти успішно опановують українську мову.

Ключові слова: українська мова як іноземна, мовленнєвий етикет, етикетні формули, іноземні студенти, система завдань.

Svitlana Derba,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages
Viktoriia Liubchevska-Sokur,
Assistant,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SPEECH ETIQUETTE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FOREIGN STUDENTS (REACTIVE CULTURAL GROUP)

In the article the authors consider the basics of teaching Ukrainian speech etiquette to foreign students. The authors analyze the differences between the use of etiquette formulas by Ukrainians and students from other countries. The study of Ukrainian etiquette formulas by students from Eastern countries in practical classes on Ukrainian as a foreign language is analyzed with the help of a textbook prepared by teachers of Ukrainian and Russian as foreign languages of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. In this paper, we propose to consider the basics of teaching speech etiquette to foreign students of the reactive cultural group according to the classification of R. Lewis. This group includes Japanese, Chinese, Finns, Koreans, Vietnamese and others. Why this group? Because at the Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, at the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages, Ukrainian is studied mainly by Chinese citizens. Chinese students are extremely polite. They are careful in their speech, mostly silent and attentive. A teacher of the Ukrainian language in a group of Chinese students must understand that they will never refuse any job offered, they will demonstrate incredible diligence. But the teacher must always remember that these students should be formulated only one task, and after its completion, the second, third, etc. Of course, there are differences between the speech culture of Ukrainians and Chinese. Under the influence of Confucianism, Chinese society adheres to the social rule of "everyone has a class" and "the old is more respected than the young." The thematic classification of etiquette formulas in the textbook on the Ukrainian language for foreign students is substantiated, the factors and contexts according to which foreign students should learn to use Ukrainian etiquette formulas are described. The tasks with the help of which foreign students successfully master the Ukrainian language.

Key words: Ukrainian as a foreign language, speech etiquette, etiquette formulas, foreign students, system of tasks.

Важливим чинником спілкування іноземних громадян є дотримання норм мовленнєвого етикету. Оскільки саме такі помилки і дозволяють зрозуміти, що мовець – іноземець. У кожному суспільстві існують чіткі стереотипи мовленнєвого етикету (форми звертання, прощання, вибачення, спілкування між людьми різного віку та ін.).

Український мовленнєвий етикет тісно пов'язаний з характером українців, ментальністю, самобутнім способом мислення й світосприйняття, психолінгвістичними характеристиками. Норми українського мовленнєвого етикету закріплені в системі стійких формул, які люди використовують в тих чи інших ситуаціях, наприклад:

- ✓ знайомство;
- ✓ привітання при зустрічі, прощанні, побажання зі святом;
- ✓ порада, рекомендація, вимога;
- ✓ прохання, подяка, розрада, відмова;
- ✓ схвалення;
- ✓ комплімент;
- ✓ висловлення власної думки;
- ✓ запрошення;

✓ вибачення.

Мета дослідження – розкриття особливостей вивчення українського мовленнєвого етикету іноземними студентами реактивної культурної групи. Основні завдання: висвітлити основні принципи вивчення українських етикетних формул іноземними студентами, навести тематичну класифікацію етикетних формул у навчальному посібнику з української мови для студентів-іноземців, описати фактори та контексти відповідно до яких студенти мають навчитись використовувати українські формули етикету.

Багато дослідників звертали увагу на питання «мовленнєвого етикету», класифікували етикетні формули та визначали основні принципи їх використання в процесі комунікації, наприклад: А. О. Альошина, С. К. Богдан, Я. Головацький, В. Є. Гольдін, В. Г. Костомарова, В. М. Литовченко, О. М. Мацько, Ф. Папа, Н. П. Плющ, В. Сімович, Н. І. Формановська, В. Шухевич, С. Д. Чак та ін.

М. Литовченко досліджувала функціонування формул українського мовленнєвого етикету (Литовченко, 1987). Вивчення формування й розвитку етикетних одиниць присвячена кандидатська дисертація О. М. Миронюк (Миронюк, 1993). Особливості мовленнєвого етикету українців, його структура, різні етикетні вирази розглядаються в монографії С. К. Богдан «Мовний етикет українців: традиції і сучасність» (Богдан, 1998). Людмила Кулішенко та Тетяна Чечот у статті «Мовленнєвий етикет та ментальність українців» проаналізували історичний аспект української культури, звичаїв. Вони стверджують, що у мовленнєвому етикеті найпомітніше і наочно виявляється стан мовної культури, духовні цінності, етичні орієнтації суспільства (Кулішенко, Чечот, 2013).

Мовний етикет регулює поведінку українців у процесі мовлення. Це і є сукупність мовних засобів. Мовленнєвий етикет є його підсистемою і регулює правила мовленнєвої поведінки. В українському мовленнєвому етикеті відображені шана до батьків і дорослих, до жінки (матері), побожність, емоційність, делікатність та ін. Співрозмовники виявляють повагу та уважність один до одного.

Мовленнєвий етикет – це правила використання найчастотніших виразів. Це формули звернення уваги, привітання, прощання, подяки, прохання, поради, відмови, компліментів, побажання, співчуття та ін. Етикетні формули не створюються в мовленні, оскільки для кожної ситуації уже існує набір готових виразів. Підкреслюючи їх стійкий характер, науковці називають ці вирази «формули мовленнєвого етикету». При спілкуванні мовець обирає певну формулу, враховуючи ситуацію спілкування (офіційність або неофіційність), тональність спілкування (підвищено ввічливий тон, нейтральний або понижений), характер відносин зі співрозмовником. Надзвичайно важливо – знайомий чи незнайомий співрозмовник, потім – дружні, теплі, інтимні стосунки або, навпаки, холодні, підкреслено ввічливі, офіційні. Варто враховувати вік, соціальний статус, рівень освіти та ін. фактори. Наприклад, іноземні студенти не можуть сказати викладачеві *Пока!* (як вони говорять один одному), а мають використати: *До побачення! До зустрічі! Гарного вечора!* та ін.

Саме відповідно до формул мовленнєвого етикету носії мови легко аналізують стосунки між людьми. Так можуть зробити виключно ті іноземці, які вже знайомі з нормами українського мовленнєвого етикету. Помилки у сприйнятті формул мовленнєвого етикету в іноземних студентів досить багато. Але й викладачі української мови також можуть робити помилки, якщо вони не ознайомлені з мовним етикетом певних націй.

У даній праці ми пропонуємо розглянути основи викладання мовленнєвого етикету іноземним студентам реактивної культурної групи відповідно до класифікації Р. Льюїса. До цієї групи належать японці, китайці, фіни, корейці, в'єтнамці та ін. Чому саме ця група? Тому що в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка на кафедрі української та російської мов як іноземних українську мову вивчають переважно китайські громадяни.

Китайські студенти надзвичайно ввічливі. Вони обережні в мовленні, переважно мовчать і уважно слухають. Викладач української мови в групі китайських студентів має розуміти, що вони ніколи не відмовляться від будь-якої запропонованої роботи, будуть демонструвати неймовірну працелюбність. Але викладач має завжди пам'ятати, що цим студентам має бути сформульоване лише одне завдання, а після його виконання вже друге, третє та ін.

Звичайно, існують відмінності між мовленнєвою культурою українців і китайців. Під впливом конфуціанства, китайське суспільство дотримується соціального правила «кожен має свій клас» і «старий шановніший за молодого». Теорію Конфуція «батько-син і монарх-слуга» закріпила традиційне китайське враження і поведінку. У 1990-х роках професор Гу Югуо (Yueguo, 1990) підсумував п'ять принципів ввічливості, заснованих на китайській традиційній культурі, а саме: принцип поваги, принцип привітання, принцип елегантності, принцип пошуку спільної точки зору, принцип моральності. Саме принцип поваги відображає китайський специфічний культурний феномен. Тобто у розмові потрібно «знецінювати» себе або щось пов'язане з самим собою, бути «скромним», і необхідно «поважати» слухача або щось пов'язане зі слухачем, бути «поважним». Тому при розмові китайці зазвичай поставлять себе на нижчу позицію, ніж співрозмовник, щоб показати свою скромність і повагу. Варто усвідомити, що китайці не дуже позитивно ставляться до компліментів. Навіть саме слово «комплімент» має негативне емоційне забарвлення в китайському мовленні.

При зустрічі китайці використовують привітання, тобто чіткі етикетні вирази. Але спочатку вони звернуться до слухача (*Брате, тітко, друже* тощо), далі запитують про особисті справи співрозмовника (*Чи Ви їли? Куди йдете? Ви з роботи? Як справи останнім часом?* та ін.).

Вибір етикетних одиниць комунікантами, передусім, залежить від таких визначальних екстралінгвістичних факторів, як:

- соціальна роль;
- вік;
- місце проживання;
- стать;
- культурно-освітній рівень адресата й адресанта, соціальна дистанція між ними;
- характер ситуації спілкування;
- специфіка взаємин між комунікантами.

Викладачами кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка було підготовлено та надруковано навчальний посібник з української мови як іноземної

(Дерба, Любчевська-Сокур, 2021). Він має практичну спрямованість і складається з дванадцяти розділів. У кожному з яких представлені різні елементи: на лексичному рівні усі завдання і тексти об'єднані спільною темою, на граматичному рівні засвоєння основ граматики української мови, на синтаксичному – вживання прийменників, сполучників і сполучних слів в українському реченні. Крім того, в кожному розділі опрацьовуються групи етикетних формул сучасної української мови з метою формування комунікативної компетенції іноземних громадян. Даний навчальний посібник розширює словниковий запас студентів-іноземців, а також вчить вживати формули українського мовленнєвого етикету.

У навчальному посібнику запропоновано наступну тематичну класифікацію українських етикетних формул відповідно до розділів:

- 1) знайомство;
- 2) порада;
- 3) привітання, прощання;
- 4) прохання, подяка, розрада;
- 5) схвалення;
- 6) вітання (зі святом);
- 7) комплімент;
- 8) висловлення власної думки;
- 9) рекомендація, вимога;
- 10) запрошення;
- 11) вибачення;
- 12) побажання.

Засвоєння українських етикетних формул відбувається за допомогою певних завдань. Наприклад:

Завдання 14. Згрупуйте наведені вислови у таблицю.

Привітання при зустрічі	Прощання

Добридень! Добрий вечір! Привіт! До зустрічі! Як живете? До завтра! Усього найкращого! Як ваші справи? Як ваше здоров'я? Що нового? Бувайте! До побачення!

Завдання 15. Допишіть діалог, використовуючи вирази: *Доброго дня! Добридень! Вітаю вас! Радий вас бачити! Перепрошую! Щиро Вам дякуємо! Дякую за запитання!*

ЕКСКУРСІЯ НА ХОРТИЦЮ

— _____, шановні студенти! _____ у нашому музеї!
 — _____, пане гід!
 — Ви знаходитесь на старовинному острові Хортиця. У нашому музеї є різні експозиції. Що саме вас цікавить?
 — Нас цікавить історія козацтва. Чи є в експозиції зброя?
 — _____! Так, звичайно. У нас велика колекція зброї. Я покажу вам козацький одяг, монети. Також ми маємо макет козацького судна «Чайка». Козаки плавали Дніпром до Чорного моря.
 — _____, ми читали, що у музеї є діорама, чи можемо ми її побачити?
 — _____, у нашому музеї є три діорами. Перша діорама має назву «Битва Святослава», друга діорама «Військова рада на Січі», а третя «Нічний штурм Запоріжжя у 1943 році». Сподіваюся, що вам сподобаються усі діорами, адже ви можете наочно побачити цікаві епізоди української історії. Раджу вам також придбати сувеніри, путівник, карту, магніти з зображеннями визначних пам'яток острова Хортиця та Запорізького краю.
 — _____ за цікаву розповідь. Тепер ми краще підготуємося до іспиту з історії України.
 — Бажаю успіху!

Завдання 14. Згрупуйте наведені вислови у таблицю.

Запрошення	Відповідь
нейтральне	
підвищене	
невпевнене	
знижене	

1. Запрошую Вас... Дозвольте запросити Вас... Ласкаво прошу... Приходьте, будь ласка! Я хочу запросити Вас... Чи можу (міг би) запросити Вас...? Чи не погодитесь (не дасте згоди) запросити Вас...; Маю честь запросити тебе (Вас)... Приходь! Ходімо! Коли ласка, заходь!

2. Дякую! Вдячний за запрошення! Добре! З радістю! З великим задоволенням! Щиро дякую за запрошення! З великою вдячністю приймаю Ваше запрошення! Дякую, може (можливо), прийду! Як матиму можливість, прийду. Дякую, на жаль, мені не дозволяє час. Даруйте, я вимушений відмовити Вам з незалежних від мене причини. Вибачте, про це не може бути й мови! Чудово! Без проблем!

Завдання 15. Допишіть діалог, використовуючи формули запрошення.

- Шановні друзі! _____ завтра на екскурсію!
- Яка екскурсія, пані викладачко?
- До музею транспорту.
- Хіба у Києві є такий музей?
- Так, і нас люб'язно запросили його відвідати.
- А я не піду! Я вже там був, коли чекав потяг на вокзалі. Друзі запропонували мені подивитися музей залізничного транспорту. Це було цікаво. Я ніколи в житті не бачив паровоз, старовинні вагони.
- Ти був у музеї залізничного транспорту, а я _____ вас до музею киявського електротранспорту. _____, завтра, вам сподобається екскурсія. Скажу тільки, що у музеї є 2 діорами, 160 експонатів. Ми побачимо старі киявські трамваї та тролейбуси. Більшості експонатів понад 100 років. До речі, цей музей працює за попереднім записом, тому потрапити туди важко.
- Ой, _____, у мене завтра зранку курси водіїв. Я хочу навчитися водити автомобіль. Уранці теоретичне заняття, а вдень практичне на дорозі.
- А інші студенти теж мають плани на завтрашній день?
- Ні, не мають. _____, Вам, Олено Іванівно! Ми _____ підемо на екскурсію!

РОЗДІЛ 10
КИЇВ

Завдання 16. Ознайомтеся з виразами: *Домовились! Згода! Не відмовлюся! Вдячний за запрошення, але (мені) треба подумати. Твердо не обцяю: не знаю, як складуться обставини. Ні, я не зможу, але дякую за запрошення!*

Завдання 17. Допишіть у речення слова з попереднього завдання.

1. Запрошую тебе завтра до мене на день народження. - _____
2. Ми збираємося завтра на екскурсію, пойдеш з нами? - _____
3. Викладачка пропонує додаткове заняття з граматики, ти прийдеш? - _____
4. У неділю вдома у Наталки ми плануємо готувати вареники, запрошуємо й тебе. - _____
5. У мене є зайвий квиток до оперного театру на прем'єру нового балету, підеш зі мною? - _____
6. Я записався на курси французької, підемо разом на пробне заняття? - _____

Вітання – експресивний мовний акт, ввічливе вираження власної радості і симпатії за адресата (*Вітаю! Міцного здоров'я! Повного щастя! Успіхів на роботі!* та ін.). Крім того, варто звернути увагу, що представники реактивної групи досить прямі, коли просять допомоги, не користуючись мовою запити чи ввічливості.

Отже, можемо стверджувати, що формули мовленнєвого етикету в українській та мовах народів реактивної групи відрізняються через культурні чинники. Існують відмінності в цінностях та естетичі. Тому викладач української мови має усвідомлювати цю різницю, щоб тактовно та успішно пояснити, навчити використовувати формули українського мовленнєвого етикету. Необхідно виявити труднощі для певної групи, відібрати для роботи найактуальніші та найпоширеніші формули. З перших занять треба вводити етикетні формули в мовлення іноземних громадян, органічно вводити їх в діалоги та ін.

Результати даного дослідження можуть бути використані в практичному курсі української мови як іноземної, у курсах з основ комунікації або зі стилістики і культури мовлення.

Література:

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ, 1998. 475 с.
2. Дерба С. М., Любчевська-Сокур В. О. Козацька нація. Навчальний посібник з української мови для іноземних студентів: робочий зошит. Київ. 2021. 160 с.
3. Кулішенко Л., Чечот Т. Мовленнєвий етикет та ментальність українців. *Світогляд – філософія – релігія : зб. наук. праць*. 2013. Вип. 4. С. 269-276. Електронний режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53243/2/Kulishenko_2013_4.pdf;jsessionid=192C6014E4B8B8D895EEB4C1235A28AB
4. Литовченко В. М. Еліптичні конструкції мовного етикету. *Українське мовознавство*. 1987. Вип. 14. С. 126–131.
5. Мацько О. Формули ввічливості в дипломатичному листуванні. *Дивослово*. 2000. №2. С. 14–17.
6. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1993. 22 с.
7. Gu Yueguo. Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*. 1990. 14. P. 237–257.

References:

1. Bohdan S. K. (1998). *Movnyy etyket ukrayintsiv: tradytsiyi i suchasnist'* [Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]. 475 s. [in Ukrainian].
2. Derba S. M., Lyubchevs'ka-Sokur V. O. (2021). *Kozats'ka natsiya* [Cossack nation]. *Navchal'nyy posibnyk z ukrayins'koyi movy dlya inozemnykh studentiv: robochyy zoshyt*. 160 s. [in Ukrainian].
3. Kulishenko L., Chechot T. (2013). *Movlennyevyy etyket ta mental'nist' ukrayintsiv* [Speech etiquette and mentality of Ukrainians]. *Svitohlyad – filosofiya – relihiya* [Worldview – philosophy – religion]. *Zb. nauk. prats'*. Vyp. 4, 269-276. [in Ukrainian].
4. Lytovchenko V. M. (1987). *Eliptychni konstruktsiyi movnoho etyketu* [Elliptical constructions of language etiquette]. *Ukrayins'ke movoznavstvo* [Ukrainian linguistics]. Vyp. 14. S. 126-131. [in Ukrainian].
5. Mats'ko O. (2000). *Formuly vvichlyvosti v dyplomatychnomu lystuvanni* [Formulas of politeness in diplomatic correspondence]. *Dyvoslovo*. 2000. №2. S. 14-17. [in Ukrainian].
6. Myronyuk O. M. (1993). *Istoriya ukrayins'koho movnoho etyketu (zasoby vyrazhennya vvichlyvosti)* [History of Ukrainian language etiquette (means of courtesy)]. *Avtoreferat dys. ... kand. filol. nauk*. 22 s. [in Ukrainian].
7. Gu Yueguo *Politeness phenomena in modern Chinese*. *Journal of Pragmatics*. 1990. 14: 237-257. [in English].